Kako je u Hrvatskoj?

1. Na što se narod u Hrvatskoj najviše tuži?
2. Tko se buni, a tko se brani?
3. Kako se narod brani?
4. Kako su htjeli zavarati sviet?
5. Što se nakon svega dogodilo?
6. Što sada?

Napisao

Prijatelj naroda.

V Ljubljani, 1903.

Samozaložba. — Tiskala Katoliška Tiskarna.

427151

10 FEB 1992

J9920074

Više od tri mjeseca diže se naš narod i traju nemiri u Hrvatskoj. Palo je toliko žrtava, a tamnice su napunjene. I sviet se čudom pitao: ***što se to dogadja u Hrvatskoj?*** I dobio je za odgovor: ***narod se digao proti banu Khuenu-Hedervaryu i njegovoj vladi.*** Dugo se je ban opirao narodu i napokon je otišao iz Hrvatske. ***Sada ima Hrvatska drugoga bana Tošu Pejačevića. Hoće li biti sada bolje? Odmah ćemo odgovoriti: hoće, ako budemo mi znali pravi nauk izvući iz ovoga, što se do sada dogadjalo i ako budemo ljudi.*** Ako to ne budemo, biti će i gore. Ajde dakle, da vidimo što se je dogadjalo, koji je to nauk i kaki da budemo.

1. Na što se narod u Hrvatskoj najviše tuži?

Narod se u Hrvatskoj najviše tuži na ovo troje: *a)* **na nepravednost i prikraćivanje od strane magjarske vlade;** *b)* **na to, što je ban grof Khuen-Hedervary bio nasilan i tudjinski i** *c)* **na to, što su magjaroni, koji imaju većinu u saboru, bili služinski; i prema grofu Khuenu i prema Magjarima, a prema narodu nemarni i izdajnički.**

Godine 1848., kad su nas Magjari silom htjeli spraviti pod svoju vlast, digao je ban Jelačić cieli narod na oružje te smo se onda tako od Magjara obranili. Ali u ono su se vrieme bili digli i drugi narodi naše države, da traže svaki svoje. U Beču bila je tada glavna vlada, a bila je njemačka. Ta se vlada svih tih naroda preplašila pa je sve narode jednako pritisnula. Pritisnula je isto tako nas kao i Magjare i druge, i htjela sve da poniemči. To nije za dugo išlo. God. 1861. morala je biti opet proglašena zakonitost i sloboda. Narodi naše države počeše se na to medjusobno nagadjati. Prvi se nagodiše Magjari i Niemci i razdieliše si god. 1867. državu u dvie polovice, da jedni u jednoj, a drugi u drugoj vladaju. Nego još je trebalo pitati Hrvate, kuda će oni. Magjari se pobojaše, da ne bismo mi možda prešli u onu drugu polovicu, u kojoj ima našega naroda u Dalmaciji i Istri, i naše braće u Kranjskoj, Štajerskoj, Koruškoj te Gorici i Trstu, i još naše braće u Češkoj, Moravskoj i Galiciji. A bilo je i u nas ljudi, koji se pobojaše, da bi nas Niemac mogao lakše progutati nego Magjar i ti naši ljudi sklopili su onda god. 1868. brže bolje s Magjarima ugovor (nagodbu), da ćemo mi Hrvati ostati zajedno s Magjarima u ovoj polovici države pa se onda složno braniti od Niemaca, ako bi nas htjeli opet poniemčiti. Po tom ugovoru dali su nama Magjari naš vlastiti, slobodni sabor, obećali nam, da ćemo u Hrvatskoj moći rabiti svagdje, u svim uredimo, i u školi hrvatski jezik, da ćemo imati

svoje sudce, svoju upravu, svoje škole i druge još nekoje stvari. A oni naši su Magjarima prepustili, da predlažu kralju na imenovanje hrvatske banove, da upravljaju s našim novcem, da ubiru naše poreze, da nas pred svietom zastupaju, da se brinu za uredjenje naših rieka, za željeznice, pošte, brzojave, za trgovinu, za obrt, tvornice itd. Vojska pako da će biti za cielu državu jedna, a njom da će upravljati kralj i car. — Eto takav je bio taj ugovor.

Protiv toga ugovora digli su se već više puta pravi Hrvati, jer da ga nije sklopio i primio cieli narod, jer da nije ni dobar ni pravedan i da po njemu mi vazda gore prolazimo, nego je pravo. Nego bilo kako mu drago, kad već taj ugovor stoji, onda bi ga trebalo barem vršiti. Ali on se ne vrši, i tu leži prvi uzrok našem nezadovoljstvu. Magjari naime kažu, da su oni nama poklonili i ono malo prava i sloboština, što nam ih ugovor zajamčuje pa zato, da nam oni mogu svaki čas nešto oduzeti ili narinuti ili nas u nečem prikratiti. Pred svietom nas prikazivahu in prikazuju, kao da smo njihova županija, a kod nas nam narivavaju svoje ljude i svoj jezik. Račune pak slažu tako krivo, da po tim računima mi dobivamo od našega novca svake godine oko 30 milijona kruna manje, nego što bi nas išla. To znači, da svake godine odpada na svakoga žitelja Hrvatske i Slavonije, bio muž ili žena, bio mlad ili star, oko 12 kruna, koje mi na porezu plaćamo, a od toga ne vidi nitko u Hrvatskoj ništa, jer sve ide Magjarima u džep!

Sve je to protiv ugovora. Po ugovoru mi smo Hrvati poseban narod, koji ima svoju posebnu zemlju i svoju državnu posebnost. Po ugovoru mora n a s v i m uredima, dakle i na poštama i na željeznicama, biti službeni jezik s a m o hrvatski, a službenici samo naši domaći ljudi. Po ugovoru i da su čisti računi, mi bismo morali od naših poreza i drugih prihoda države dobivati za naše domaće potrebe oko 45 milijona i devet stotina tisuća kruna, a dobivamo samo 17 milijona i devetdesetak tisuća. Mi bismo morali za one stvari, koje imademo zajedno s Magjarima, davati samo jedno 17 i pol milijona, danas dajemo po magjarskom računu gotovo 22 milijona kruna, a ako priračunamo još one novce, za koje nas u tim računima prikraćuju,

dajemo i dva puta toliko. Od tih novaca morali bi po ugovoru i po zakonu za nas trošiti jednako kao i za sebe, tamo preko Drave, ali oni toga ne čine.

Hrvatski se službenici odpuštaju, a dolaze magjarski; na željeznicama sve je magjarsko, a naši se ljudi još i kazne, kad traže, da se hrvatski govori. Ali slušajte još i ovo: Magjari prave dugove, da mogu praviti željeznice, mostove, uredjivati rieke, posušiti močvare, zidati palače i škole. Od god. 1890—1900 napravili su za sve to 722 milijona i 250 tisuća duga. Mi moramo sav taj dug zajedno s njima plaćati. A znate li, koliko je od svega toga za nas potrešeno? Samo jedan milijon kruna! I zato nisu naše rieke uredjene, zato nisu močvare posušene, zato ne možemo napried. A da ne dobije narod kod kuće ni u tvornicama zarade, ne daje magjarska vlada nikakove pogodnosti onim ljudima, koji bi htjeli kod nas zidati fabrike. Zato narod mora u Ameriku. Porez mora plaćati, ali zaslužbe ne može kod kuće dobiti, zemlju ne može poboljšati, mora dakle skapavati.

I eto — taj postupak magjarske vlade je prvi i glavni uzrok narodnog nezadovoljstva. Zato narodni ljudi i traže, da se ugovor vrši, da budu računi čisti i pošteni i da mi dobijemo naše novce od naših poreza u naše ruke pa da jih upotrebimo za naš narod i njegove potrebe.

Kad ste sve to čuli, pitat ćete u čudu: kako to, da naša vlada nije bolje zavirila u te magjarske račune i nije čuvala ugovor? Ta vlada je zato tu, da ugovor i zakone čuva i vrši! Na ovo je lako odgovoriti; tako bi moralo biti i tako je drugdje na svietu, ali kod nas nije tako. Evo, zašto nije tako: drugdje su vlade narodne i osjećaju s narodom, a naša vlada nije narodna i ne osjeća s narodom, nego je za Magjare i ovisi o njihovoj vladi. Već je rečeno, da bana predlažu Magjari, a imenuje kralj. Magjari dakako predlože samo onakovoga čovjeka, koji im je po volji i koji će njih slušati. Ban dakle i njegova vlada ovisi o Magjarima, a ne o narodu i zato služi njima, a ne narodu.

Uza sve to bilo je banova, koji su barem nešto držali s narodom. Jer moramo znati i to, da ban mora biti rodjen u

Hrvatskoj, ako hoće, da bude ban. Pa se našlo banova, koji su bili prijatelji Magjarima, ali nisu zaboravili svoga naroda. Ban Khuen Hedervary bio je sasma drugačiji: on nije bio Hrvat ni po krvi, ni po starini, ni po odgoji, ni po srcu. Kad je pred 20 godina došao na vladu, nije znao ni govoriti hrvatski. Onda on nije, kako je to bio stari običaj, položio ni banske prisege, niti se svečano inštalirao. On je onda otvoreno u saboru reko, da će slušati samo magjarsku vladu, koja ga je poslala, da učini u Hrvatskoj red i da pokori Hrvate, koji su se god. 1883. (dakle upravo pred 20 godina) bili kao i danas digli, da se obrane od magjarskog nasilja i srušili su bana Pejačevića, koji je tada banovao. Ono, što je onda grof Khuen rekao, onoga se i držao: o narodu nije ništa rekao, narodu nije ništa obećao pa se zato na narod niti obazirao nije.

On je vazda pazio samo na to, da udovolji Magjarima i da se dugo uzdrži na banskom mjestu (jer ta služba i puno nosi!) i da pravi u zemlji „red".

Kakav je to red bio? Evo ga: najprije je dao sastaviti takav pravilnik za sabor, da zastupnici nisu mogli više slobodno govoriti niti raditi; onda je ukinuo porotne sudove, da narod ne sudi tako, kako misli, da je pravo i pošteno; onda je suce spravio pod svoju vlast, da moraju suditi, kako on želi, a ne po savjesti, a ako nisu sudili njemu po volji, otjerao ih od službe, sve druge činovnike, pa i učitelje i profesore prisilio je, da ga u svemu robski slušaju i da kod izbora glasuju samo za onoga, koga im preporuči on. Još im je naložio, da sastavljaju listine tako, da dodju u nje samo njegovi ljudi i da ti činovnici sile narod, da glasuje samo za njegove miljenike. Činovnicima je dopustio zato, da rade s narodom kako ih volja, samo da ostanu njemu vjerni. Ako je to njemu išlo u račun, mogo je činovnik neprestano raditi protiv prava i zakona, što više, takav je činovnik još dobio i nagradu ili drugo bolje mjesto. Tako je on raztrovao i pokvario sve činovnike. Ali ne samo to: on je občinama i županijama oduzeo slobodu, on je dao pooštriti zakone tako, da nitko ne smije govoriti i pisati ono, što nije njemu i njegovima po volji, da se narod ne smije slobodno sastajati, da se o svojim nevoljama porazgovori, da se stranke ne smiju udruživati — i

mnogo još zla i nepodobština učinio je grof Khuen. A najgore je to, da se on nije držao niti se njegovi držé onih zakona, koje su sami stvorili i narodu nametnuli. Kako je pak grof Khuen u zadnje dane govorio i što je radio, to ćemo još čuti.

Radi svega toga narod je proti ovoj i ovakovoj vladi, a prije svega bio je protiv bivšega bana Khuena i tražio, da se taj ban skine i makne s banskoga mjesta, a postavi drugi bolji, koji će s narodom držati, narod braniti i slušati narodne želje te uvesti pravi red i zakon i to u prvom redu medju činovnike po županijama, kotarima i obćinama te im reći, da nije narod radi njih, već da su oni tu radi naroda.

Kada ste i to čuli — a i sami znate još bolje, kako je — onda ćete se i opet pitati u čudu: a zašto je onda sabor, zašto mi onda biramo zastupnike naše, zašto ih mi plaćamo? Zašto oni ne rekoše: „E, bane, ne ide to tako, mi smo zastupnici naroda, a narod kaže, da je toga već dosta i da ti, bane, moraš drugačije ili torbu na ledja — pa ajde!“ S pravom se vi čudite i pitate. Magjari su Magjari i rade za svoj džep. Nisu radili pošteno, ali mislili su ovako: lud bi bio, tko ne bi uzimao, dok se može, a još ludji, tko ne bi uzeo, kad mu se nudja. Grof Khuen, bivši ban, veliki je gospodin, koji je imao prezaduženo imanje, kad je došao za bana, a kao takav izplatio sav dug i prištedio si novaca. On je tudjinac, s narodom ga našim nikada ništa vezalo nije pa si mislio ovako: lud bih bio, da se svadjam s Magjarima, dok imam ljudi, koji me držé i koji me sliepo slušaju. Sjedit ću, dok bude moguće! — Ali šta da kažu naši ljudi, naša krv, naši činovnici; a ponajprije naši narodni zastupnici, koji imadu u saboru silnu većinu te su mogli odlućivati o svemu? Zašto su oni to trpili i kako će se opravdati pred narodom?

Ni tu nije težak odgovor: ti „narodni zastupnici“ nisu zastupnici naroda, to bijahu tek Khuenove sluge. Njih nije izabrao narod, nego Khuen i zato mišljahu, da ne moraju ništa odgovarati narodu, već Khuenu i njega samo slušati. Al kako je on slušao Magjare, mišljahu, da ih i oni moraju slušati. I to je treće i najveće zlo u Hrvatskoj. Zove se to zlo: magjaronstvo, a to znači: služničtvo i prodajnost.

* * *

A eto, kako dolazi do toga zla i do te sramote, da magjaronstvo, koga u narodu samom nema, da se ono pred svietom predstavlja zastupnikom naroda, da u saboru ima tako veliku većinu i u ime naroda, a u istinu protiv njega stvara zakone, sklapa s Magjarima ugovore i nosi na svojem ledjima bana, kakav je n. pr. bio grof Khuen. U Hrvatskoj i Slavoniji ima preko 2 milijona i 600 tisuća duša: to je narod. Narodni zastupnik je onaj, koji zastupa narod, koga bira cieli narod. Ali u Hrvatskoj ima samo jedno 50 tisuća birača, izbornika. Dakle od stotine ljudi ne mogu birati ni dvojica, a ostalih 98 u obće ne može birati zastupnika. Svatko pak znade, da će vladini korteši i predstojnikova sila lakše primamiti dvojicu od stotine, nego cielu stotinu. A onda čujte još ovo. Od ono 50 tisuća birača ima oko 10 tisuća samih činovnika, pa i lugara i pandura, a svi ti moraju glasovati za vladu. Ne bi baš morali, kad bi se složili, da ne će, ali danas svi ti u istinu glasuju samo za vladu. A sada uzmite, da ima u par kotara više činovnika pravo glasa nego slobodnih i narodnih ljudi; uzmite još i to, da za vrieme izbora dodju žandari i vojska, pa ne puštaju na biralište slobodne izbornike, uzmite i to, da su već na par mjesta dali magjaroni i pucati na slobodne izbornike — onda kažite po duši: jesu li ti „narodni zastupnici“ u istinu narodni zastupnici? Nisu, nikako nisu! Njih je izabrala Khuenova milost i činovnička pokornost, zato i rade sve, što Khuen htjede, a puste i činovnicima, da čine, što hoće; zato oni i stvaraju zakone, po kojima narod ne može ni do prava, ni do rieči ni do glasa. Oni znadu, da bi odmah morali bježati iz sabora, kad bi narodu dali i malo slobode.

A što rade ti zastupnici u saboru? Najprije biraju izmedju sebe četrdesetoricu, koju šalju u sabor u Pešti, da tobože rade kod Magjara za nas. Ali oni tamo nikada ne govoré, a ako i govoré, to samo sramoté naš narod. Vazda su tamo uz magjarsku vladu, bila ta vlada, kakova mu drago. Oni puštaju, da Magjari razpolažu s našim novcem po miloj svojoj volji, puštaju, da nam Magjari namiču svoj jezik i ljude, puštaju, da Magjari sve traže za sebe, a za nas ništa. A povrh svega toga kažu još gore Magjarima, da je cieli narod uz njih, da je sretan i presretan, da mu ništa ne treba i da je posve zadovoljan.

A zašto onda idu u Peštu? pitate se vi u čudu i jadu. O, idu oni rado i trgaju se, tko će ići, jer ova njihova šutnja nosi svakomu 4000 forinti plaće na godinu!

Evo, to vam je „rad“ tih „narodnih“ zastupnika; za taj njihov „rad“ diže se narod protiv njih, zato ih mrzi i prezira.

To su dakle tri stvari, na koje se naš narod najviše tuži i koje ga najviše guše.

2. Tko se buni, a tko se brani?

Najprije treba znati, što znači „buniti se“ i tko je „buntovnik“. Svi su učeni ljudi složni u tome, da se „buni“ i da je „buntovnik“ onaj, koji se silom diže protiv postojećeg zakonitog poredka, pa hoće, da taj zakoniti poredak silom promieni. Kada to znamo pa kada pogledamo malo iz bliže, što se to dogadjalo u Hrvatskoj zadnje vrieme, bit će nam odmah jasne ove dvie stvari: prvo, da pokret u Hrvatskoj nije bio nikakova buna, zato i nije pravo, da se taj pokret gušio oružjem; drugo, da se narod nije digao iz obiesti već od nevolje i da ga je na put, kojim je krenuo, natjerala Khuenova vlada i njezini službenici. Vidjet čemo odmah, da je to tako i nikako drugačije.

Kada je prije 20 godina došao u Hrvatsku za bana grof Khuen Hedervary, eto, kako se ponesao: najprije je dao potajno, u noći, kad nije nitko znao, odpremiti u Peštu škrinju, u kojoj su bili pohranjeni spisi. U tim spisima bile su od starih vremena zajamčene našemu narodu mnoge različite pravice i sloboštine. Kada su za to narodni ljudi u saboru doznali, digli su veliku buku i htjeli srušiti Khuena pa ga prisiliti, da nam vrati naše spise. Nekoji od tih narodnih ljudi udariše u saboru i nogom bana, ali njegovi su ljudi prisegli, da Khuen nije udaren i — on ostade na svom mjestu. Na to Khuen razpusti sabor, prekroji izborni red i pusti samo par narodnih ljudi u novi sabor, a ostale stade progoniti, gdje je samo mogao. On učini još nešto. U saboru imalo se glasovati o jednom zakonu glede žandara. Narodni ljudi bili su protiv toga zakona i htjeli su ići glasovati

protiv njega. Ali kad dodjoše pred vrata sabora, nadjoše četu žandara, koje je poslao ban, da ne puste pravih narodnih zastupnika u sabor. Khuen je dakle silom smetao narodne zastupnike, da ne vršé svoje pravo i svoju dužnost.

To su samo dvie stvari, koje je on učinio odmah na početku svoga banovanja. Učinio je on dakako mnogo više toga. Radio je u obće sve, što i kako je htio, jer su ga njegovi magjaroni vazda pomagali. Kralju, Magjarima i svietu govorio je Khuen s narodnim ljudima ovako: to su ljudi, koji hoće, da sruše državu; oni ne priznaju ni ugovora s Ugarskom ni ostalih zakona, oni so buntovnici, a ja zato moram, da od njih branim kralja i državu. Tako je on mazao svietu oči. A što su htjeli oni narodni ljudi? Htjeli su, da sav naš narod bude ujedinjen, pod jednom kapom, u jednoj državi i pod jednom vladom; htjeli su, da ta vlada bude narodna, a narod sam svoj i slobodan i da našega kralja sami mi krunimo u Zagrebu. Zato su ti narodni ljudi govorili, da je ugovor, što su ga neki od naših sklopili god. 1868. s Magjarima, nezakonit, jer da je na silu sklopljen i da se kod ugovaranja nije pitalo cieli naš narod, što on o tome misli. Zato, jer su oni tako govorili, razglasio je Khuen po svietu, da su to buntovnici, jer da su protiv zakona, a zato da ih on slobodno progoni.

Od onda prodje mnogo godina, a u Hrvatskoj sve gore i gore. Khuen banovao je i dalje i bio se baš dobro zasjeo, a narodni ljudi ne mogahu se ni ganuti. Ali utopljenik hvata se i slamke pa tako su i narodni ljudi, koji bijahu medjusobno prilično nesložni, uvidjeli, da tu nema šale ni svadje, već treba svi, da se slože i složno da se spasi ono, što se spasiti dade. Došli su još i mladji nekoji ljudi, koji su učili izvan domovine na visokim školama pa mnogo toga vidjeli i naučili. Oni su još i podstreknuli starije narodne ljude, a onda se svi složili i počeli govoriti ovako: istina je, da je onaj ugovor s Magjarima za nas loš i sklopljen ne baš po pravu i u redu, ali kada je već tu i kad ga vlasti i magjaroni drže kao zakon i kad po njemu barem neke stvari imamo osigurane za sebe, onda treba, da se ga barem Magjari drže, a mi da s tim ugovorom u ruci od njih branimo ono, što je tamo na našu korist pisano i po kralju po-

Ljubljana

tvrdjeno. I narodni ljudi počeše sada opominjati Magjare, neka se drže ugovora, a magjarone, neka ga brane. Počeše još magjaronima dokazivati, kako ne braṇe ni onih zakona, koje su sami stvorili, a banu, kako ne provadja niti se drži onih zakona, radi kojih je poslan, da ih čuva i provadja. To je bilo i Khuenu i njegovima veoma neugodno, ali učiniše se gluhima i ostaše stari, nepopravljivi.

Došlo je još nešto. Onaj dio ugovora s Magjarima, koji se novaca tiče, obnavlja se svakih deset godina. Već je prošlo šest godina, što bi se morao taj ugovor obnoviti, ali se još do danas obnovio nije. Zašto? Zato, jer po tom starom ugovoru imadu, — kako smo već prije vidjeli — Magjari velike koristi pa zato zavlače stvar, što više mogu, samo da ostane što dulje sve pri starom. Naši pak magjaroni vazda su popuštali Magjarima, nikada nisu zagledali u račune, pa zato nemaju ni kuraže ni moći, da stvar požure, niti da sklope bolji po nas ugovor.

Ali stvar ne može ostati pri tome. Narodni ljudi počeše bistriti zapletene magjarske račune i narodu tumačiti, kakovu on štetu trpi od magjarske nepravednosti i magjaronskog popuštanja. Stanu govoriti narodu, kako treba, da složno traži sebi svoj novac, da s našim novcima mi sami upravljamo i razpolažemo, ili — kako se to učeno veli — tražili su „financijalnu (novčanu) samostalnost“ i držali skupštine, da sve to narodu protumače. U Zagrebu bila je prva tako velika javna narodna skupština, na koju je došlo do 10 tisuća ljudi. Sve stranke i svi ljudi, koji nisu magjaroni, složno su tamo sudjelovali. Skupština prošla je u najboljem redu i miru. To je vladu i magjarone najviše preplašilo. Oni su odmah pomislili ovako: e, nije to šala, svi su se složili, a radi se o kruhu, o novcu; to će narod odmah razumjeti, a kad jednom to razumije i dozna istinu, bit će zlo za nas. — Na to je Khuen zabranio svaku dalnju skupštinu. Sedamdeset ovakovih sazvanih skupština po svim mjestima Hrvatske dao je Khuen zabraniti, a nekoje sazivače još i kazniti. Nije tu pazio na zakon, jer po zakonu ima narod pravo sastajati se na zborovima. Khuen pogazio je zakon — narod bio je ogorčen!

Uzalud narodni ljudi opominjahu Khuena i njegove službenike, da ne čini toga, da ne ogorčuje narod; uzalud su govorili

i pisali narodni prijatelji: pustite narod na skupštine, da se tamo uputi i da dozna, što je i kako je; pustite ga, da mirnim i zakonitim putem izjavi svoje nevolje i tegobe, da kaže svoje zahtjeve i izrazi volju, koju svatko poštivati mora. Sve to nije pomoglo ništa. Khuen zabranjivao je skupštine i nadalje, a njegovi su ljudi govorili, da Hrvatima ne treba financijalne samostalnosti, da skupštine nemaju smisla, da je narod uličnjak i da su drugi, a ne narod, pozvani, da razpravljaju o narodnom imetku. Magjari stanu vikati, da ne daju Hrvatima baš ništa više, da imamo i onako previše i da smo objestni, jer da nam dobro ide. Tako su Magjari lievali ulje u vatru, magjaroni podpaljivali, a Khuen i njegovi činovnici htjeli, da na silu pokriju lonac, koji je kipio, kao da nisu znali, da lonac ipak mora prekipjeti uz toliko podpaljivanje.

Evo, što su učinili: U Zagrebu su s našim novcem sagradili veliku kuću za upravu željeznica i na tu kuću postavili samo magjarski nadpis. Novine su tražile, da se taj nadpis skine, jer mu po zakonu nema mjesta — ali to nije pomoglo. Narod je na to htio, da sam silom skine nadpis. Grof Khuen priznao je doduše, da nadpis nije po zakonu, ali je odmah rekao i to, da će baš uz prkos dati čuvati nadpis, jer da si on ne da zapoviedati od naroda. Narodni su ljudi na to htjeli mirno na jednoj skupštini prosvjedovati proti tom nasilju. Khuen zabrani i tu skupštinu. Narod bude na to još više ogorčen i badava su narodni ljudi nastojali umiriti narod na ulici. Khuen dao je te miritelje pozatvarati. Ali ni to nije bilo dosta. Nekoliko dana iza toga izvjesili su Magjari na kolodvorima magjarske zastave — a to je proti zakonu. Narod je u Zaprešiću kraj Zagreba skinuo tu zastavu, a Khuen poslao tamo oružnike i vojsku. Na narod se pucalo i jedan je seljak ubijen, a više njih je ranjeno. Zastavu dao je Khuen opet „za kaznu“ postaviti i kroz osam dana čuvati vojskom, a od seljaka na silu utjerao troškove. Sada pako dao je množinu seljaka odsuditi na godinu i više mjeseci.

Dotle su u Zagrebu banovi panduri izazivali narod, progonili mirne ljude, a kad se ovi nisu dali udarati od pandura, povadili bi ovi sablje sjekuć lievo i desno, mužko i žensko, staro i mlado. Još bi i konje natjerali na narod te ga gazili. Tako

je to bilo gotovo svaki dan u Zagrebu kroz mjesec i pol, pa nije onda čudo, da se je digla i ciela ostala zemlja u pomoć Zagrebu, a proti nasilju i bezakonju.

Tako je došlo do onoga, što magjaroni zovu „buna“, a mi zovemo „narodna obrana“. Jer moramo dobro paziti na ovo: zakon je tu i on kaže, što smijemo, a što ne smijemo, što su naša prava, a što naše dužnosti. A onda dodju Magjari, pa preko zakona hoće, da nas zaduše. Mi imamo vladu i činovnike, a imamo i zastupnike. Ovi bi morali zakon čuvati i provadjati. Ali Khuen puštao je Magjarima, da rade što hoće, činovnici na njegov mig još su i jače gazili zakon, a magjaroni sve to kimajući odobravahu. Tako je na jednoj strani, a na drugoj narod goloruk, zapušten, progonjen i bezpravan, gladan i pritisnut o zid silom i nasiljem. A radi mu se o glavi, o obrazu i džepu! I taj narod kaže: zlo nam je, a i gorem se nadamo; trpimo nepravdu i loše ste nam zakone dali, ali kaki su, taki su: tu su pa se barem tih vaših zakona držite vi, kad po tim zakonima progonite nas; kada već ne ćete, da radite po duši, poštenju i pravici, štujte barem te vaše zakone. Ali kada vi toga ne činite, onda ćemo vas mi, narod, prisiliti, da štujete zakon: ovakova samovolja gora je od najgoreg zakona, jer čovjek nikada ne zna, što smije, a što ne smije. — Tako su govorili ljudi pa ustali silom proti samovolji.

A sada recite po duši i pameti: tko je bio buntovnik? tko je rušio zakoniti red? I svi ćemo složno morati reći: nevjera su Magjari, buntovnik Khuen, njegovi činovnici i njihovi magjaroni. Narod se pako ne buni, već se brani. Tako, kako mi kažemo, kaže cieli sviet, koji nije zloban ili sliep.

Ali — govorili su Khuen i njegovi — narod se silom diže a to ne smije nikako biti. Na to će svi moći odgovoriti evo ovako (a to si dobro pamtite): dajte nam, da se mirno i zakonito branimo, pa ne će nikada biti „bune“; dajte nam, da govorimo i pišemo slobodno (to se zove sloboda štampe i govora); dajte nam, da se slobodno sastajemo i razgovaramo o našim nevoljama i potrebama (sloboda sastajanja); dajte nam, da se udružimo u družtva, u kojima ćemo viećati, kako da radimo, koga da biramo itd. (sloboda udruživanja) sastavljajte pravedne izborne listine.

brišite iz njih vaše činovničiće (pisare i pandure) ili, ako hoćete njih imati, onda dajte svakom mužkarcu, koji je navršio 24. godinu, pravo da bira (obće pravo glasa); kod izbora ne činite sile ni prevare (čistoća izbora se to zove). Kada budemo sve to imali, onda ćemo mi biti mirni pa ćemo borbu dati u ruke našim pravim i poštenim narodnim zastupnicima.

3. Kako se narod brani?

Iz ovoga, što je do sada rečeno, mogao je svatko vidjeti, zašto je narod ustao, proti komu se digao i što hoće narod. Ali Khuenovi ljudi govorahu i govore, da narod ludo gubi glavu, da si stiče neprijatelja i da nema ni od kuda pomoći; sramotno da je ono, što radi i na što da ga napućuju „bezdušni ljudi". Da vidimo, je li tomu tako.

Prije svega mora nam biti jasno ovo: magjaroni moraju tako govoriti, jer ne osjećaju s narodom; njima je dobro i ne vide narodnih nevolja. K tomu su oni u strahu pa hoće, da s lažima zavedu i primire ljude. Drugo je ovo: Hrvati se nisu digli proti magjarskom narodu, nego proti magjarskom nasilju. A to je važno. I Magjari imadu pravo na život kao i mi, ali njihova vlada i njihove stranke hoće uz svoje i tudje, a to mi ne smijemo dopustiti, već svakomu svoje. Moramo znati i to, da ni magjarskom seljaku ni radniku nije dobro kao i našemu, pa da se i oni bune proti svojoj gospodi. Dakle mi nismo proti cielom narodu, već proti nasilju, a to je i dobro i pošteno i ljudski.

Kad bi kod nas vladala sloboda, onda bi mi s Magjarima već izašli na kraj na mirni način. Ali kad nam naša vlada i njezini magjaroni ne daju slobode na biralištu, u novinama i na zborovima — onda je izašao narod na ulice, da glasno i jasno kaže, što hoće. Lupao je prozore kamenjem, da probudi iz sna kukavice; proti sili silom se je upro; činovnike je gonio iz ureda; skidao je sam protizakonite nadpise i zastave, da pokaže, kako bolje čuva zakonita prava od oblasti; dizao je na nekojim mjestima željezničke tračnice, da pokaže, kako bez narodne volje, a preko naše zemlje ne mogu Magjari do mora; skidao je i palio

slike bana Khuena, da pokaže, kako ga prezire i mrzi pa ga ne će više za bana. Na taj način demonstriralo se u ova zadnja tri mjeseca u više od s t o t i n e mjesta. U s v i m županijama bilo je ovakovih izkaza, gdje više gdje manje, a upravo su riedki kotari, gdje je narod ostao miran. U Primorju, Zagorju te u gornjoj Podravini bili su nemiri najveći. Ali nije šutila ni Lika, ni Posavina, ni Slavonija ni Sriem. U cieloj Hrvatskoj nema ni jednoga grada, gdje nije bilo izkaza. Nemira je bilo čak i u Megjumurju, na ugarskoj strani.

Vlada je htjela, da silom umiri narod, ali to nije išlo. U ovo zadnje doba ubijeno je ili smrtno ranjeno više od 20 osoba, a lakše ih je ranjeno p r e k o 3 0 0. Vriedno je pamtiti, da su ubijeni i ranjeni samo na strani naroda, a gotovo ništa na strani vojske i žandara. To najbolje pokazuje, da se narod branio, a sila da je na zapovjed vlade napadala. Tako je sila upotrebila oružje u neko 15 mjesta. A koliko je istom pozatvaranih! Imade u Primorju sela, gdje ih je sila zatvoreno bilo, a u Ludbregu u Podravini zatvoreno je u dva dana do 200 osoba. U Zagrebu samom bilo je u ovo zadnje vrieme zatvoreno do 500 ljudi. Pogledamo li pako, tko je to sve zatvoren, vidjet ćemo, da ima tu seljaka, radnika, djaka, trgovaca, obrtnika, svećenika, doktora, posjednika, odvjetnika, novinara i drugih; vidjet ćemo još, da ima tu djece i žena (medju ovima dosta gradskih gospodja i gospodjica) i staraca. Zatvori su puni. Ljudi su zatvoreni u štalama, u hambarima, strpani u smrdljivim podrumima, a za mnoge se nitko niti ne brine.

Ovo sve najbolje pokazuje, da je sav narod proti sili i nasilju i da se je ne boji, jer zna, da je svaka sila za vremena, a ovako kao do sada da se više ne može živjeti. Gore, nego jest, ne može biti, a mnogomu je i život ovakov već dodijao. To znadu i ćute svi.

Najprije su se počeli dizati djaci, jer su mladi i vruće krvi, a vide zlo pa bi htjeli, da bude sve ljepše i bolje. Onda se digli radnici, jer oni najbolje ćute, kako u Hrvatskoj nema više ni novca ni posla — a oni moraju živjeti samo od svojih žuljeva. Onda su tu gradska gospoda svake ruke, jer ćute s narodom, znadu, kako je drugdje u svietu, a znadu i to, da narod sve hrani i

drži i da ga je najviše od svega ostaloga svieta. Onda su tu i svećenici, koji svaki dan gledaju, kako je narodu. Onda su tu i žene, a one se znadu jače razpalit nego mužka čeljad, a i manje onda promišljaju. To je i liepa stvar: ta tko će nam djecu našu odgojiti valjano za narod i slobodu, ako žene naše ne ćute za to!

Tako je eto bilo u većim mjestima, gdje se ljudi brže skupe i lakše doznadu, što se dogadja. Ali i do sela brzo je došao plamen i upalio još brže. Seljak najbolje ćuti, da je Bog visoko, a car daleko te da se valja uzdati u se i u svoje ruke. Seljaka još najviše tišti ova nevolja pa da nisu gospoda još i putila seljaka, da ne gube glava neopreznim postupanjem i da je bilo vodja — došlo bi bilo i do gorega i sviet bi dugo bio pamtio požar u Hrvatskoj.

Kada je tomu tako, nije onda ni čudo, da nije bila Khuenu dosta ciela domaća vojska, da narod pritisne, već je pozvao jedno pet šest batalijono iz Kranjske i Štajerske, a nekoliko i iz Ugarske. Vojska nije išla s voljom proti svomu narodu, ponašala se mirno in oprezno: ta i vojnici su braća ili sinovi onih, na koje bi morali pucati, i oni su trpjeli i opet će trpjeti zajedničku nevolju sa svojima! I zapovievnici nerado su vodili i davali vojsku, ali Khuen umio je pred kraljem prikazati stvari tako, da je dobio vojsku u pomoć.

Nego ako je Khuen našao pomoći, nije pomoć ni narodu u Hrvatskoj uzmanjkala. To je ono, što nas mora najviše bodriti i tješiti.

Naš narod hrvatski živi još u Dalmaciji i u Istri, ima ga u Bosni, Hercegovini i preko Drave u Ugarskoj. Po jeziku i običajima mi smo gotovo jedno sa Srbima, a najbliža su nam braća po krvi, po mislima i po govoru Slovenci u Kranjskoj, Štajerskoj, Koruškoj, Gorici i Trstu. Osim toga imademo dalnje braće medju ostalim velikim slavenskim narodima, a to su Česi i Slovaci, Poljaci, Rusini, Bugari i Rusi. I sva ta braća, velika i mala, bila su za nas i uz nas.

Kad su došli oni tužni glasovi u Dalmaciju, čitava se Dalmacija zavila u crninu od žalosti za onima, koji su u Hrvatskoj poginuli. Sve obćine (jer tamo su slobodne!) proglasile su obću narodnu žalost i poslale sijaset brzojava na kralja s molbom, da

pomiluje odsudjenike, da obustavi djelovanje priekih sudova, da učini kraj tlačenju i krvoproliću u Hrvatskoj. Isto su se tako u svim većim mjestima priredile skupštine proti Khuenu i njegovoj vladi. Skupilo se na tisuće ljudi i klicalo proti Khuenu. Ovakovih izkaza bilo je u Dalmaciji u više od 70 mjesta. Istodobno počelo se u Dalmaciji sakupljati novac za one, koji su u Hrvatskoj nastradali prigodom zadnjih dogadjaja. Davale su obćine, privatnici i narodna družtva te se sakupila liepa svota, koja će barem nešto ublažiti nevolju najvećoj sirotinji. — I u Beču, u velikom saboru, više puta su dalmatinski, istarski i slovenski zastupnici poveli rieč o hrvatskim dogadjajima i prikazivali svietu, kako je. Zauzimali su se i Česi i Poljaci, a i mnogi Niemci u Beču za naše nevolje. Napokon skupili se zastupnici, njih 31 na broju, iz Dalmacije, Istre i Trsta, pa su svi zajedno pošli u Beč k caru, da traže pomilovanje kažnjenika, da traže, da car oslobodi narod od zla i nasilja. Kuda su god išli, bili su dočekivani svečano i zanosno, samo u Beču našli su zatvorena vrata. Magjari su rekli, da se Dalmatinci nemaju pačati u njihove poslove, a Khuen je brzo dotrčao u Beč i dogovorio se s bečkim carskim savjetnicima i tako su svi složno zapriečili zastupnicima, da dodju pred carevo lice i da mu kažu pravu istinu. Kad su to vidjeli dalmatinski zastupnici, znali su odmah, što im je raditi. Dobro je — rekli su —, kad nam se ne da pred našega cara, onda ćemo mi pred cieli sviet. I oni su sastavili pismo, u kojem su sve potanko napisali, što je i kako je narodu te kako ih nije car primio i kakav je ban i drugo mnogo, pa pozvali sve narode, da se zauzmu za Hrvate. Ovo je prenerazilo Magjare, Khuena i bečku vladu. Sve su novine pisale o tomu i sve su bile na našoj strani. Onda su dali zastupnici ono svoje pismo prevesti na sve jezike, koje govore prosvjetljeni ljudi. To su pismo donašale novine njemačke, talijanske, češke, poljske, ruske, engleske, francuske, španjolske i amerikanske pa sada cieli sviet zna istinu o Hrvatskoj i o banovanju grofa Khuena.

Ne samo Dalmatinci, već su se i drugi zauzeli za naš narod. Slovenci su priredili velike zborove u Trstu, Ljubljani, Gorici, Celju, Nabrezini i još drugdje, a sve to za Hrvate. Bilo je po Slovenskoj jedno 20 skupština, a sve je bilo dušom uz naš narod.

Bilo je još skupština u prilog nama i u Beči i u Gradcu i u Pragu i u Poljskoj. Naši ljudi, koji su u Americi, takodjer su se digli u pomoć i sakupili dosta novaca za postradale u Hrvatskoj te pisali u amerikanske novine o Hrvatima.

Cieli sviet, koji pošteno misli, bio je i još je na našoj strani, pa i oni narodi, s kojima se ne pazimo dobro i koji su nam protivni (Talijani i Niemci) ovoga su se puta pošteno ponesli. I još imadu magjaroni obraza govoriti, da smo se mi samo osramotili u svietu. Da nije tako, treba samo pogledati u tudje novine. Nekoji rodoljubi spremaju sada knjigu, u kojoj će biti sve, što su tudje novine pisale o nama, pa će se po tom najbolje vidjeti, što je sviet mislio o nama, a što o magjaronima i njihovom Khuenu. — Još valja spomenuti i to, da su i magjarski radnici bili za nas, a protiv Khuena, te da su i neki Talijani dali novaca Hrvatima u pomoć.

Možda ćete pitati: ali koja korist od svega toga? Korist je velika, i ako se odmah ne vidi. Do nas sada sviet nešto drži, a prije nije ništa držao, a to nije malenkost. Ali i put dalmatinskih zastupnika imao je veliku korist: onda se je Khuen potresao na svojoj stolici, a ujedno je vrlo važno i to, da baš radi toga pokreta u Dalmaciji nije nitko bio sudjen po priekom sudu. Da nije toga bilo, Boz zna, koliko bi ih već na vješalima visjelo.

Najvažnije je ovo: u općoj nevolji našla su se zajedno dva zavadjena brata, a to su Hrvati i Srbi. Došla je voda do grla i braća su uvidjela, da ovako u svadji i inatu ne ide dalje. Sjetili su se i one: brat će brata do jame doturati, ali ga u nju baciti ne će. Ako padne Hrvat, ne će ni Srbin dugo ostati, ako je jednomu zlo, ne će se ni drugi dugo radovati dobromu. Tudjinci nas zavadjaju, da nas nesložne lakše utuku. I mi smo se svadjali, svadjaju se i ostala braća i vazda će se svadjati, ali kad netko treći hoće, da im zajedničku kuću zapali i poruši ili otme — e, onda baci svadju, a brani složno kuću. A naša je kuća ova hrvatska domovina toliko tlačena i nevoljna. Hrvatska i srbska mladež u Zagrebu, Beču i drugdje po velikim školama izmirila se i složila, a isto se tako izmiriše i ostala gospoda po svim našim krajevima, a da o samom narodu i ne govorimo, jer je

on uviek bio složan proti zulumu. Ove sloge najviše se bojé Magjari, jer znadu, da je naša sloga — kraj njihovom gospodstvu.

Evo, tako se naš narod branio i brani, tako je našao pomoći braće i prijatelja te danas svatko znade, kako nam je i što hoćemo. Dok smo mirno snašali kao robovi i sluge, dotle je i sviet s nama postupao ko sa slugama i robljem i nije slušao jadikovka naših. Ali s čovjekom će svatko postupati čovječanski, pa sada, kad se digosmo kao ljudi, sada se i na nas i s nama računa. Na nama je, da sami i opet ne izpadnemo iz računa.

4. Kako su htjeli zavarati sviet?

Sve ovo, što se je dogodilo, strašno je uznemirilo veliku gospodu i u Pešti i u Beču i u Zagrebu. I svi su oni uprli, da svietu i našem i tudjem zamažu oči. Magjari se jedni grozili, a drugi su sve htjeli zabašuriti. Khuen je pred svietom i onima, što su nad njim, pleo i meo, a one, što su pod njim, je tlačio, a magjaroni su lizali pete na sve strane.

Moramo najprije znati, da su kod Magjara dvie glavne stranke, jedna je s njihovom vladom, a druga je proti toj vladi. Ali obadvie stranke su zauzete za svoj narod, samo s tom razlikom, da ona stranka, koja je na vladi, radi polagano i potiho, a ona, koja nije na vladi, više je buntovna i nestrpljiva, pa bi htjela, da vlada brže i bez obzira radi za svoj narod, a proti drugima. Ali obadvie stranke se ipak potajno pomažu: oni od vlade puste opoziciju, da buči, pa onda idu u Beč kralju i kažu: Eto, kako narod buči, daj, popusti narodu, inače će nas, koji smo mirni, srušiti, pa će doći ovi nemirnjaci na vladu. I tako eto Magjari polako dobivaju sve više i više — jer su složni i jer ih se bojé, da ne budu i gori nego što jesu.

Kod nas je to drugačije: naši magjaroni kažu Magjarima i svietu, da je narod za njih, da je naš narod zadovoljan, i da ne traži ništa. Još kažu magjaroni, da kod nas buče i da se bune samo nekoji bezposlice i mladi ljudi, ali da će ih oni već ukrotiti, samo neka im Magjari pomognu, a oni će Magjarima učiniti sve, što hoće. Svi su magjaroni jako složno slavili Khuena bana, jer da je umirio i ukrotio Hrvate.

I Magjari su tome dugo vjerovali. Ali kad se je sada narod probudio, bili su u velikom čudu in nisu znali, što se to na jednom dogodilo, pa su pitali bana: što je to? On je iz početka šutio kao riba, a onda je govorio, da je to sve samo objestna šala nekoliko bezposlica i da sve to nije ozbiljno. In oni Magjari od vlade su u istinu u svojim novinama stvari svietu ovako prikazivali i sve zabašurivali. Ali oni drugi, oni nestrpljivi, prepali se bili i počeli su govoriti, da Hrvati hoće, da pokolju sve Magjare, da smo mi divjaci i da treba poslati na nas vojsku. Još su govorili i to, da smo mi Hrvati dobili novaca iz Beča za to, da se dignemo na Magjare, koji čine onima u Beču silnih neprilika. Napokon su ti nestrpljivi Magjari tražili drugoga bana, jer da Khuen nije dosta ljut Magjar i da ne zna držati reda i mira.

Kad je to vidio Khuen, on brže bolje skočio do gospode u Pešti i u Beču, pa počeo govoriti sam i telaliti po svojim ljudima, da su baš ti nestrpljivi Magjari pomogli dići bunu u Hrvatskoj. A sad pazite, za što je on to tako govorio: Oni nestrpljivi Magjari već više od pol godine buče u saboru u Pešti proti vojsci i ne će da dadu caru vojnika ni novaka sve dotle, dok on ne bude dao Magjarima posebnu, čisto magjarsku vojsku. I u istinu sve do sada još nije bilo stavnje. A to je strašno neugodno i kralju i vladi, koji su mislili vojsku još i povećati, a ne bi nikako htjeli, da se vojska pocjepa, jer bi onda i drugi narodi tražili svaki svoju vojsku. To je jako dobro znao i ban Khuen, pa je zato brže bolje okrivio pred kraljem one nestrpljive Magjare i rekao, da su oni podkopali ugled države i potaknili bunu u Hrvatskoj. I eto tako se je Khuen, kao prijatelj jedinstvene vojske, ulaskao onima u Beču i prikazao cieli pokret u Hrvatskoj kao djelo tudjinaca, neprijatelja vojske i države. Za to je on napokon, da sebe brani, a narod potlači i dobio na osnovu tih laži od Beča i punomoć, da radi, što hoće, a dobio je i vojnike, da pomažu njegovim pandurima i orožnicima.

Ali došla je druga nevolja: sviet je brzo uvidio, da naš narod nije proti vojsci, već proti banu, proti magjaronima i magjarskoj nepravici — pa su tako počele pisati i velike novine u svietu. Sada se je ban Khuen dosjetio nečem drugom. Vani u velikom svietu, gdje su ljudi slobodniji i nemaju toliko briga za

svagdašnje nevolje, te imadu i više vremena, da se bave drugim stvarima, tamo vani se gospoda diele na dvije velike stranke: jedna je za popove, a druga je proti njima. Oni, koji su proti njima, moćni su i bogati, pa imadu u rukama najveće novine, koje se i najviše čitaju. Te novine slušaju i njima vjeruju najviše oni ljudi, koji su prijatelji banu i Magjarima. Ban Khuen je za to poručio tim novinama, da su cielu „bunu“ u Hrvatskoj digli popovi i to za to, da sruše njega i magjarsku vladu, koja je isto tako proti popovima. I u istinu su nekoje novine tome povjerovale i prestale su pisati za nas pravedno, a javljale su samo one laži, koje su im banovi ljudi poručivali.

Ali u laži su kratke noge, pa je sviet uvidio, da ga tu ne ulaze ni popovi ni što drugo, nego da se je cieli narod digao, da brani sebe, svoj jezik, svoj imetak, svoja prava i svoju slobodu. Na to je ban Khuen brže bolje izmudrovao nešto novoga. Magjarima je rekao, da Hrvati hoće, da se odciepe od Magjara, a on da mora to zapriečiti. Onima u Beču je pako rekao, da „bunu“ u Hrvatskoj dižu oni Bugari, koji se u Macedoniji bore proti Turskoj, a da čine to za to, jer da naša država pomaže Tursku.

Ali ni toj se laži nije moglo dugo vjerovati, jer su ju razkrinkali dalmatinski i slovenski zastupnici na saboru u Beču. Ban Khuen je na to sa svojim magjaronima počeo postavljati Hrvatima zamke i stupice. Eto, kakove je zamke postavio:

Svi znamo, da su se lanjske godine u Zagrebu posvadili i pobili Hrvati sa Srbima. Neki pretjerani i ludi Srbi bili su u novinama napisali, da treba sve Hrvate uništiti. Na to su opet u Zagrebu ustali Hrvati proti Srbima i potukli i porušili njihove dućane i stanove, te skinuli tablu sa kuće srbske banke.

Toj svadji su se onda najviše veselili ban Khuen i Magjari, jer su znali, da će oni moći bolje i lakše vladati nad zavadjenom braćom. Ali trieznji Hrvati i Srbi uvidjeli su, da je ta svadja jedno veliko zlo i nesreća za jedne i druge, pa su rekli: sagriešili smo, ali sada neka bude mir medju nama. Ako ne može biti još prave sloge, barem neka ne bude svadje. Tako je i bilo. I to je zabrinulo bana Khuena. I on jednoga liepoga dana pozove k sebi ravnatelja srbske banke i naloži mu, da mora opet

izvjesiti na kuću onu srbsku tablu, što je bila za one svadje zbačena. Ban je pri tom mislio ovo: ako ovaj metne tablu, Hrvate će to razdražiti, pa će udariti opet na Srbe, a meni će onda odlanuti. Ali nije ni onaj Srbin ravnatelj bio lud, a ne bi ni Hrvati bili ludi. Onaj Srbin je rekao: ja table metnuti za sada ne ću, jer ne ću, da dodje i opet do lude svadje. Ali da ju je i metnuo, ne bi se bili Hrvati digli na Srbe, jer su odmah opazili banovu mudroliju!

Ban Khuen bio je biesan, što mu to nije pošlo za rukom. Onda je dao preko svojih ljudi huškati narod na Magjare, jer da nije on ničemu kriv, nego Magjari. On je htio time, da narod navali na one Magjare, koji su u Hrvatskoj, pa da onda može on, ban Khuen, reći: eto kakovi su Hrvati divljaci. Ali narod nije dotakao ni vlasa ni jednome Magjaru, jer zna, da su najviše krivi magjarski sluge, ban i njegovi magjaroni.

U to se je bila, kako smo već rekli prije, podigla čitava Dalmacija. To je Khuena silno uznemirilo — jer je vidio, da je cio narod proti njemu složan — pa je on za to brže bolje i zapriečio, da budu od kralja primljeni oni dalmatinski zastupnici. Magjarima je rekao, da se oni moraju zagroziti Beču, ako budu primljeni ti zastupnici, jer da bi to značilo, da se drugi miešaju u njihove poslove, a u Beču je opet rekao, da za Boga ne puste tih zastupnika pred cara, jer da će Magjari dići bunu. Ali ni to nije bilo dosta, nego je on i opet htio razbiti složan postupak naroda. Pa znate, što je smislio? Htio je po Dalmaciji i primorju nahuškati Hrvate proti — Talijanima. Našao je u Zadru jedan talijanski list, koji je onda počeo pisati najgadnije proti Hrvatima — samo za to, da izazove narod. Moramo znati, da nam Talijani nisu prijatelji i da se naš narod s njima mora boriti — ali u ovoj zgodi ponieli su se pošteno. Osim toga su narodni ljudi odmah razabrali banovu zamku — pa su pustili, neka onaj jedan talijanski list piše što hoće. Da su Hrvati onda išli banu na liepak, pa ustali proti Talijanima, bili bi si nakopali na vrat jednoga neprijatelja više, bio bi se narodni odpor pociepao i oslabio, a po svietu bi bio ban Khuen razglasio: eto kaki su ti Hrvati, nisu oni proti meni, nego proti svima, to su nekakovi smušenjaci i buntovnici, koji ne dadu nikome mira. I sviet bi nas bio obsudio i zapustio.

I taj put je dakle ban Khuen — promašio i to ga je užasno razjedilo, a magjarone pokunjilo.

Kad već ništa nije pomoglo, a cio sviet pisao i govorio o nedjelima bana Khuena — utekli su se magjaroni zadnjemu sredstvu, da spase bana, a po njegovoj milosti i sebe. Sastali se u Zagrebu na dogovor i izdali jednu izjavu i jedno pismo na narod. U onoj izjavi kažu, da su oni još uviek uz bana Khuena, te ga mole, da ima u njih povjerenja, jer da su mú vjerni. I još su oni tu odsudili sve one dalmatinske zastupnike, što su se zauzeli za stradajući narod u Hrvatskoj. Ono pismo na narod pako dali su štampati u mnogo komada i razdielili ga.

Ali sad pazite na ovo dvoje: kroz desetke godina narod pati — ali magjaroni se nisu makli, da mu pomognu. Kroz tri se je mjeseca narod borio i stradao — ali oni su ga dali zatvarati, streljati i proganjati — i šutili su. A kad sve to nije pomoglo, sjetili su se naroda i obratili se pismom na njega. Ali što kažu? Ne pitaju narod, što ga tišti, negu mu se groze i ponizuju ga. To je jedno. A drugo je ovo: Pod ovo pismo podpisali su se samo „zastupnici hrvatskoga naroda“, ali nisu rekli, koji su to zastupnici, nisu se ufali reći, da su oni — magjaronski zastupnici. I taku su htjeli zavesti narod, ne bi li se primirio, a oni svoje kože spasili.

U onom pismu kažu, da je narod zaveden i da čini bezakonje, pa da će za to morati platiti silne trožkove za vojsku i drugo, čim su oni narod gušili. I još licemjerno dodaju, da se je tim novcem moglo posagraditi cesta i zdenaca i urediti rieka. To je upravo tako, kao da ti imaš jednu parnicu sa susjedom i uzmeš fiškala, odvjetnika. Ali ovaj se odvjetnik tvoj dade podmititi od susjeda i učini sve tako, da ti izgubiš parnicu, te još uz to moraš platiti troškove. Ti za tu prevaru doznaš i hoćeš drugoga, poštenoga odvjetnika, ali ovaj se ne da, nego ti se grozi, da će te tužiti radi uvrede poštenja. Tebi to dogrdi i ti dobro izprašiš ledja tvom odvjetniku, a on te još i tuži i dade zatvoriti i na koncu ti naračuna toliko troškova, da ti proda i kuću. Eto takovi su odvjetnici naši ti magjaronski „zastupnici naroda“. Dok je bio narod miran, nisu se sjetili na gradnju cesta — ali sada su našli novaca za vojsku, da ju šalju proti narodu

I još u svojem pismu hoće, da ocrne narodne ljude i prijatelje govoreći, da su zapustili narod i da ga ne vode, nego da čuvaju svoju kožu, da su zločinci, koji narod na zlo pute i sramote. Je li to istina? Nije! Većinu su narodnih ljudi pozatvarali već na početku, a ove druge bi htjeli sada — za to ih podbadaju, da dignu otvoreno bunu. Ali da i jeste tako, kako kažu — da gospoda ne vode narod — zar uviek mora netko, da narod vodi? Ta narod i sam zna, tko mu je prijatelj, a tko neprijatelj. Narod najviše ćuti nevolju, pa se najviše i digao. Eto — to je istina živa i za to ne će pomoći ni ta laž i zamka magjaronima, a sviet nas časti baš za to, jer smo pokazali, da smo ljudi od obraza i da se po njem ne damo pljuskati od prevarnih i nametnutih nam odvjetnika, samozvanih narodnih zastupnika.

5. Što se je nakon svega dogodilo?

Kroz cielo ovo vrieme, što nemiri traju, jedan je bio snažan glas i našega naroda i sviju ljudi poštenih i zabrinutih za Hrvatsku: neka se makne ban Khuen-Hedervary. Najposlije je i sam Khuen uvidio, da mu nema više obstanka i bio bi rado otišao iz Hrvatske — jer mu se ipak nije dalo nositi uviek glavu u torbi. Ali — drugo ga je nešto smetalo: da ode, bila bi to za njega sramota, jer bi svakomu bilo jasno, da kroz 20 godina nije opravio ništa i da ga je narod sam srušio. A da sviet to kaže — nie htio Khuen ni za živu glavu. Drugo, što ga je uznemirivalo, bilo je to, što se je bojao, da sviet ne dozna za sav onaj nered, što bi ga iza sebe ostavio. U blagajnama nema već dugo novaca. Magjari ne dadu, novi ugovor nije još skopljen, potrošeni su svi oni novci, koji su bili kod vlade u pohrani, kad koji činovnik umre — ne može se metnuti drugoga — jer nemaju, čime da ga plate. Sve je zapelo. U uredima se u ovo zadnje doba ne radi ništa, nego samo lovi narod, sve je u neredu, sve trulo i nepouzdano. Ako bi Khuen otišao, bio bi došao drugi — taj bi bio sve ovo vidio i eto ti nove sramote za Khuena. Za to je ban mislio i smišljao, kako bi on otišao na liepi način tako, da ne izgleda, da ga je narod baš potjerao.

I napakon se je taj „liepi način“ našao. Već smo spomenili, kako oni nestrpljivi Magjari ne dadu kralju vojske. Na njihovoj vladi bio je jedan čovjek dosta pošten i strpljiv, koji se zove Szel i koji je mislio, da će čekati strpljivo tako dugo, dok se oni vikači izmuče, a onda će već oni izmoreni morati dati novake. I sve je išlo liepo i bilo bi se dobro svršilo. Ali u to smisli ban Khuen, da bi bilo najljepše, da on postane glavar magjaronske vlade i tako liepo a ne sramotno ode iz Hrvatske. I on podje u Beč i razloži sve tamo, kako je smislio. A oni u Beču, koji su takodjer već jednom htjeli učiniti kraj nemirima u Hrvatskoj, prihvate i eto, kako su cielu stvar izveli: Kralj pozove k sebi onoga strpljivoga ministra (glavara vlade) Szela i reče mu, da se dalje ne može čekati, jer da do jeseni treba novaka za vojsku. Szel našao se je na jednom iznenadjen i rekao je kralju: dobro, ako vi niste s menom zadovoljni, ja ne ću više biti glavar vlade. Kralj je nato pristao i Szel je otišao. Magjari su za njim žalili, jer su se bojali zla. Nato je kralj pozvao k sebi grofa magjarskoga Tiszu, a to je sin onoga Tisze, koji je bio kriv, da je i godine 1883. bila buna u Hrvatskoj a proti Madjarima, sin onoga Tisze, koji je postavio Khuena za bana Hrvatske. I taj mladi Tisza je nasilan i omražen čovjek i on se grozio, da će silom upokoriti one nestrpljive Magjare. Kralj je rekao tom Tiszi, neka bude on glava magjarske vlade, a ovaj je pristao na to. Ali nisu pristali Magjari, jer su oni složni i ne će, da im se čini sila. U tom su složni i oni od vlade i oni od opozicije. Da oni ne će pristati, znao je i ban Khuen — za to je bio i savjetovao kralju, da toga Tiszu metne za glavara vlade. Kad su pak Magjari Tiszu odbili — onda je ban Khuen pokazao svoje karte i onako lukavo se ponudio, da će on učiniti u Madjarskoj red, ali je rekao kralju, da treba s Magjarima liepo i lukavo, da im treba najprije sve popustiti, i obećati, a onda polagano sve više — pritegnuti i stegnuti ih. Nije Khuenu ni do Hrvata ni do Magjara nego do sebe. I on je zbilja postao glavar magjarske vlade, obećao svima sve i tako eto sretno otišao na liep način iz Hrvatske. Jedni Magjari dočekali su ga hladno, a drugi se odmah digli proti njemu, jer da oni neće, da on njih upropasti, kao što je upropastio Hrvatsku. Eto sad vidite: dok je on u

Hrvatskoj tlačio naš narod, veselili su se Magjari, jer su mislili, da on to iz ljubavi za njih čini, a sada, kad je njima sjeo na vrat — grde ga — jer vide, da on sve samo radi sebe čini i da je i one u Beču i njih, kao što i Hrvate samo obsjenjivao i varao. Ali mi im ga sada rado dajemo, neka i oni okuse, kakav je. Samo se je bojati, da će ga se oni brže riešiti od nas, jer su oni ipak goropadniji, nego smo bili mi.

Ali to je Khuenu svejedno. Njemu je glavno, da je „častno“ otišao iz Hrvatske. A još jedno mu je bilo na srcu: kao glava magjarske vlade on predlaže kralju onoga, koji ima postati banom Hrvatske. To je Khuenu dobro došlo, jer si je mislio: predložiti ću moga čovjeka, koji ne će svietu odati nereda, koji će naći, moga čovjeka, koji će slušati i raditi u Zagrebu, što budem ja zapovjedio iz Pešte — pa ću se tako Hrvatima još dugo osvećivati. A nada se Khuen i to, da će moći sada sastaviti izmedju Hrvatske i Ugarske novi novčani ugovor, po kojemu će dati Hrvatskoj nešto više nego je do sada dobivala. Ali nemojmo se dati prevariti: kada to bude, telaliti će magjaroni, kako je Khuen plemenit čovjek. Medjutim on će to učiniti samo za to, da pokrpa one luknje, koje su iza njega ostale u našim blagajnama, a ne će dati ni filira više za sam narod.

Eto tako se to dogodilo. Ali prije još nego je ban Khuen otišao — i dok nije još bio siguran, hoće li mu sve tako poći za rukom — dao je sazvati sabor u Zagrebu. Bilo je to koncem mjeseca lipnja. Opozicija, a to jesu narodni ljudi i zastupnici, odmah su počeli napadati bana i magjarone i bučili su tako dugo, dok nije predsjednik morao zatvoriti sjednicu. Zašto su to činili? Zato, jer nisu htjeli, da magjaroni i ban govore prije nego se bude razpravljalo o predlogu opozicije. Taj predlog govorio je, da sabor mora zaključiti, da se svi kažnjenici po Hrvatskoj moraju pustiti na slobodu. Ali magjaroni nisu htjeli ni čuti za to. Opozicija je pak bučila tri dana tako, da se nije u saboru moglo ništa raditi. Na to su magjaroni izključili tri zastupnika od opozicije iz sabora. Oni drugi, koji su još ostali, bučili su i dalje i napadali bana i magjarone. Ali dugo nisu mogli uzdržati (njih je ostalo samo 10), pa su i oni izašli iz sabora. Rekli su: nas i onako ne slušate, narodu se rugate i mi ne ćemo da ostanemo

više medju vama. Na to su magjaroni izjavili, da oni imadu veliko povjerenje u Khuena i brže bolje su u saboru ukinuli zakon o poroti.

To je njihovo najnovije i najgadnije djelo, to je zadnji čin Khuenove osvete — prije nego je otišao. A taj čin izvršili su njegovi sluge savjestno. Eto o čemu se radi: do sada su u onim stvarima, koje su bile pisane u novinama, a došle su pred sud, sudili porotnici, dakle ljudi iz naroda. Od sad će suditi samo sudci, koji moraju da slušaju zapovjed vlade. U zatvorima ima mnogo prijatelja naroda, koji su pisali za narod, a proti vladi po novinama. Ti ljudi sjede već dva mjeseca u iztražnom zatvoru. Njima bi bili sudili porotnici. Ali magjaroni su se bojali, da će njih slobodni porotnici riešiti od obtužbe — pa su za to ukinuli zakon o poroti. Eto njihovoga junačtva i eto kako im je čista savjest!

Dok su oni to zaključivali — dotle je Khuen u Pešti preuzeo vladu u Ugarskoj, a onda dao zatvoriti sabor u Zagrebu i učinio, da je imenovan njegov nasljednik. Novi ban je sada grof Tošo Pejačević.

I eto, tako se je svršila ta velika komedija promjene na vladi. Khuen otišao, a Pejačević došao. I sada će se još nekoliko ljudi promieniti, otići će nekoliko velikih župana i doći novi, promieniti će se ljudi — ali će duh ostati isti. Jer kakav je ta novi ban?

To je sin onoga Pejačevića, koji je bio banom prije Khuena, do godine 1883. Stari Pejačević bio je dobar Hrvat i prijatelj seljaka. Njegov sin, sadanji ban, prijatelj je Khuena i Magjara. Bolje puno neće biti, ali jedno je dobro: Khuen je otišao iz Hrvatske, a medju Magjarima ne će moći dugo ostati. Ili će morati biti tih i krotak ili će ga oni brzo poslati kući, na imanje. Novi ban ne će se ni ufati, niti će znati onako postupati, kao što je postupao Khuen. Ali — proricati sada ne ćemo, idemo, da vidimo:

6. Što sada?

Kad se obazremo na sve ovo, što se je u ovo par zadnjih mjeseci u Hrvatskoj i okolo nje dogodilo, pa kada vidimo, kako se je postupalo, kako se je narod držao i koliko je stradao,

moramo napokon da se pitamo: jeli će biti kakove koristi od sve te muke i koja je to korist? A onda, kad si na to odgovorimo, moramo da pitamo još ozbiljnije: a što moramo sada činiti? Jednom rieči mi moramo sada, da iz svega toga, što je bilo i što smo ovdje rekli, izvučemo neki nauk i neku uputu.

Žrtava je u istinu mnogo palo i mnogo je naroda nastradalo. Proti sili boriti se težko je goloruku. Ali bilo kako bilo, jedno moramo zapamtiti: tko kuca, tomu se i otvara, tko miruje, usmrdi se i sagnjije, a tko mirno snese deset batina, dati će mu se i drugih dvadeset. Tko se ne bori, taj nije ni vriedan, da što dobije, a opet je dobra i ona stara: bez muke nema nauke. Snašati se nije više dalo, pa da se i ne bi bilo ništa postiglo — opet se ovako živjeti nije moglo. Da je bilo malo više slobode i pravednosti, bilo bi se dalo sve na mirni način urediti. Zlo je, kad se je moralo ovako nasilno doći, ali bilo kako bilo — šutiti se nije moglo ni smjelo. Bože daj, da nikada više ne bude naš narod trebao, da se na ovakov način bori, nego da bude mogao liepo i po zakonu boriti se za svoje. Da tako bude, moramo svi od sada početi složno raditi.

Što smo dakle postigli? Eto, nabrojiti ćemo u kratko sve, što smo postigli:

1. Pokazali smo, da smo ljudi, koji ne damo, da nas tlače; pokazali smo, da smo spravni i ginuti za naše slobode i naša prava; pokazali smo, da ne ćemo bana tudjinca ni magjarona; pokazali smo, da smo ljudi i da hoćemo, kao ljudi da živemo.

2. Time što je naš narod to u Hrvatskoj pokazao, oduševio je i ostalu braću i svi članovi jednoga naroda pokazali su, da su složni i jedni — a to mnogo vriedi. Ali ne samo to, nego je sloga sviju nas Hrvata dovela do sloge i sa Slovencima i Srbima. To je pako poplašilo neprijatelje, a pribavilo nam prijatelja, najviše medju Slavenima.

3. Treći je uspjeh taj, da se je sav sviet počeo za nas zanimati i istinito o nama pisati. A ni to nije malo. Do sada nas je svatko zanemarivao, a to je bilo zato, jer smo i mi sebe same zanemarivali. Tko do sebe drži, do njega će i drugi nešto držati.

4. Ali time što smo pokazali, da se ne damo, počeli su s nama računati i u našoj državi i oni u Pešti i oni u Beču. Do sada se nisu na nas obazirali, ali od sada će i o nama voditi

računa. Na onoga, koji se ne da, više se obazire nego na onoga, koji dade iz sebe raditi svakome, što mu drago.

To su sve više manje vanjski uspjesi. Ali ima i nuntarnjih, koji su još važniji. Eto nekoliko tih uspjeha:

1. Ponajprije je nestalo strančarstva i razlike medju narodnim ljudima, koja nas je ciepala i slabila. Sada su sve stranke kao jedna stranka i sve su složne u jednom programu, a taj je: narodna obrana.

2. Danas je svima jasno, da ne valja samo govoriti o narodu, bučiti ili samo razpravljati o njegovoj budnćnosti, nego raditi, uporno raditi svaki dan, svagdje i u svakom pravcu.

3. Nadalje se je danas pokazalo, da je sam puk najjači oslon za svaki rad i da svaki rad gospode mora biti pučki, narodan, da treba raditi s narodom, za narod i u narodu, dizati ga gospodarstveno i duševno. A to je veliki uspjeh.

4. Napokon je danas svima jasno, da bez slobodnih ljudi nema ni slobodne domovine, pa da za to treba u prvom redu odgajati i pomagati slobodne ljude, pojedince, stvoriti slobodne zakone i goniti od sebe puzave, neslobodne i prodajne duše.

Eto ovo su i untarnji uspjesi. A još bi mogli spomenuti više njih. Ali radje ćemo, da spomenemo neš to, što je važnije, a to su naše dužnosti.

Što nam je dakle sada činiti? Veliki je posao, ali se dade u kratko reći: ostati moramo ljudi, pravi, podpuni, pošteni i slobodni ljudi.

Ponajprije moramo pročistiti naše družtvo od puzavaca i izdajica, jednom rieči od magjarona. Njima ni kape skinuti. A onda moramo mnogo učiti i mnogo raditi. Učiti i čitati, da napredujemo duševno i bolje vidimo nego neuki, a raditi, da postanemo neodvisni. Moramo osnivati zadruge, ojačati se gospodarstveno, oteti se lihvarima i izrabljivačima, osobito tudjinskim. Podupirati moramo naše ljude, naše trgovce i obrtnike. Moramo osnivati pučke knjižnice, u kojima će narod naći knjiga, da se nauči sviet poznavati i bez tudje pomoći o svietu suditi. Moramo gledati pročistiti obćine naše i u nje birati ljude poštene i slobodne. Ali moramo poglavito paziti na to, da nas ne zateku nepripravne novi izbori za sabor. Moglo bi doći brzo do novih izbora i u

novi sabor ne bi smio ni jedan magjaron. Sve ovo, što se do sada dogadjalo — neka nam bude gorkom poukom. To će se i opet dogoditi i mi smo uzaludu lievali krv našu i punili tamnice, ako ne budemo u mirno doba zapriečili, da ne dodje opet jedan Khuen u Hrvatsku. Vidjeli smo, da su glavni krivci svemu zlu oni, koji su dopustili, da je do toga došlo, baš magjaroni. Da su drugi ljudi u većini u saboru, ne bi svega zla bilo. Zato je prva naša dužnost, da više njih ne biramo i ne puštamo u sabor, nego prave narodne ljude i prijatelje. Narodni su pako ljudi oni, koji će moći dati narodu najprije ljudske slobode, da mogu s njima zajedno tražiti ostvarenje narodnih prava.

Za to se moramo svi zavjeriti nad grobovima onih, koji su u borbi poginuli, da ćemo birati u sabor samo prave prijatelje naroda, ljude ponosne, ljude poštene i slobodne. — — —

Eto ovakove moramo birati i ne dati se obsjeniti praznim obećanjima. Nema mnogo nas pravo glasa, ali i oni, koji nemaju toga prava, moraju prisiliti one, koji ga imaju, a nestalni su, da samo ovakove biraju. Jer mi trebamo u saboru ljudi spretnih, žilavih i radinih, a nada sve narodnih.

Ako izaberemo ovakove — onda nas neka ne bude strah za našu budućnost. Ako ne budemo i odmah dobili ono, što s pravom tražimo, znati ćemo, da će naši zastupnici ustrajati, a onaj, koji ustraje, taj i postigne nešto. Polako ćemo ići svendilj naprijed, a sada smo šli samo natrag.

Došli napokon do glavnoga nauka, što nam ga daju sve ove borbe, ove zgode i nezgode, a taj nauk glasi: **Budući izbori, bili kada bili, moraju da pokažu, kako cio narod složno zakonitim putem pokazuje, da je bio sav proti magjarskoj napravdi, Khuenovom nasilju i magjaronskoj puzavosti i da bi on to bio i onda pokazao zakonitim putem, da ga nisu drugi silom izavali na silu.** I taj nauk biti će — najveći uspjeh ove borbe u Hrvatskoj i osvjetlati će narodu obraz, koji su mu oblatili dosadanji njegovi na silu predstavnici.

U to ime, narode, Bog te poživi!

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
U
427 151
399200074
COBISS

Pazite!

Skoro će izaći isto tako pučke knjižice o **„hrvatskom ustavu“** i o **„politici i strankama“** pa si i te knjižice nabavite, čim izadju. Biti će poučne i jeftine.